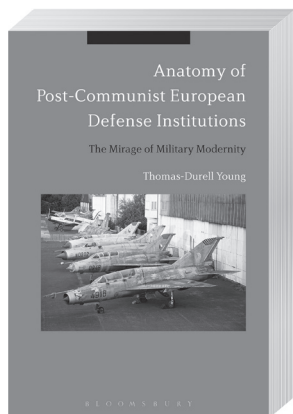

Lázár Zsolt:

A KATONAI MODERNITÁS ILLÚZIÓJA

A NATO idén ünnepli fennállásának hetvenedik, Magyarország – számos más közép-kelet-európai állammal együtt – pedig a vasfüggöny lebontásának harmincadik és a katonai szövetségi rendszerben való tagságának huszadik évfordulóját. Ennek kapcsán érdemes áttekinteni, hogy a hidegháború után a térség államai és ezek katonai intézményrendszerei hogyan és mennyit változtak az elmúlt évtizedek alatt, és mennyire sikerült beilleszkedniük a nyugati normákba, demokratikus védelmi irányítási rendszerekbe.

Ezt a kérdéskört járja körül Thomas-Durell Young *Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions* (A poszt-kommunista európai védelmi intézmények anatómiája) című könyve, amely a térséget személyesen ismerő, de mégis kellően elfogulatlan külső szemlélő szemüvegén keresztül, kritikusan

mutatja be a téma számos aspektusát. A szerző, aki az elmúlt évtizedekben a térség majdnem minden országának védelmi intézményrendszerében dolgozott, egyetemi tanár, fő szakterülete a védelmi tervezés és a kelet-közép-európai országok vizsgálata. Jelenleg a Center for Civil-Military Relations (Naval Postgraduate School, Kalifornia) Európára szakosodott civil-katonai kapcsolatok programjának vezetője, emellett a RAND Corporation (Kalifornia) politikai kutatóintézet munkatársa, ahol védelmi és változásmenedzsment-kérdésekkel foglalkozik.

A fentiekből fakad a könyv egyik legnagyobb erőssége: kiemelkedő tudományos alapossággal, több száz forrás és saját, közvetlen szakmai tapasztalat felhasználásával készült. Egyben rendkívül szórakoztató olvasmány is, tekintettel arra, hogy a benne rejlő társadalom- és szervezetikultúra-kritikákat sok tekintetben a hazai olvasó is magáénak érzi, hiszen korosztálytól függően – saját élményei, vagy szülei elmesélései alapján – ismerős lehet számára a honvédség rendszerváltás körüli időszakához fűződő mondas, miszerint: „Ami szögletes, azt gurítják, ami kerek, azt viszik.”

A szerző is az 1990-es évekkel veszi fel a téma fonalát, és erős felütéssel kezd, amikor rögtön a mű elején rámutat arra, hogy a térség sok országában félreértelmezték a Varsói Szerződés felbomlásával szükségessé váló katonai reformokat, és ennek ürügyén inkább képességvesztést okozó átalakításokat végeztek, mintsem valóban professzionalizálták volna a védelmi erőket. Évtizedes, elmulasztott fejlesztések voltak jellemzők nemcsak a technikai háttér, hanem a szervezeti kultúra terén is.

A könyvben többször előkerülő kifejezés a *homo sovieticus*. Ennek kapcsán egy idézett német dandártábornok fogalmaz nagyon érzékletesen, amikor úgy írja le ezt az embertípust, mint aki soha nem mond ellent, nem gondolkodik, képtelen újító megoldások kitalálására vagy kritikus gondolkozásra, nem kezdeményez, és eleve úgy lett kiképezve, hogy egyetlen helyes megfontolást ismerjen egy adott problémára.

Erre az embertípusra és a hozzá tartozó szervezeti kultúrára építi Young *az örökölt normák elméletet*, ami összefoglalja mindazon kulturális ismérveket, amelyek a posztkommunista országok védelmi intézményrendszereiben a Varsói Szerződés időszakából maradtak.

Most ebből a szerző által említett tizenegy örökölt normából emelek ki hármát, amelyek a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program vonatkozásában fontos és megszívlelendő lehetnek a hazai döntéshozók számára is.

Az első, jellemzően örökölt norma az *erősen központosított végrehajtás*, amely szemben áll a nyugati modell decentralizált működési elvével. Ez a posztkommunista országok védelmi intézményeiben főleg azért okoz gondot, mert egyben azt is jelenti, hogy a középvezetők csak végrehajtanak, nincs saját döntési felelősségi területük, kevés kérdésben kapnak szabad kezét.

A másik ilyen – és egyben az előbbiből fakadó – örökölt norma a *nagy hatalmi távolság*, amely komolyabb, szervezeti szinten is megmutatkozó egyenlőtlenséget takar, sőt egyenesen ahhoz vezet, hogy az ilyen rendszerekben dolgozók mindent megtesznek az új dolgokkal járó bizonytalanság és rugalmasság elkerülése érdekében.

Nem kérdés hát, hogy az ilyen intézményrendszer *nehezen reformálható, és ellenáll minden újításnak*. Nem beszélve arról, hogy az adott ország védelme helyett sokszor felborulnak a prioritások, és maga a szervezeti kultúra az, ami akadályozza a hatékony munkát.

Young mindezek alapján három szervezetikultúra-szintet különböztet meg. Az első a tisztán a Varsói Szerződés mintáin alapuló, *örökölt szint* (ez főleg a volt szovjet tagköztársaságokra jellemző), a második a kettő közötti, úgynevezett *átalakuló állapot* (sok szempontból Magyarország is ide tartozik), a harmadik pedig a *tartósan nyugati modellel működő szervezeti és védelmi kultúra*. A könyv a téma számtalan aspektusát veszi sorra, külön elemezve a volt szovjet tagköztársaságokat, a Varsói Szerződés államait és a volt Jugoszlávia tagországait. Számos helyen hivatkozik Geert Hofstede holland szociálpszichológusnak a nemzeti és szervezeti kultúrákkal foglalkozó munkáira, amelyek kötelező szakirodalomként szerepelnek az egyetemi képzések nemzetközi kapcsolatok, illetve menedzsment szakjain.

A magyar olvasók számára talán a legizgalmasabb fejezet az, amely a térséggel, benne Magyarországgal ismerteti meg az érdeklődőket és elemzi az ország védelmi intézményrendszerének eredményeit. A szerző *méltatja hazánk nemzetközi missziókban való részvételét*, ugyanakkor megállapítja: a 2000-es évek elején voltak olyan elemzők, akik egyenesen arra a következtetésre jutottak, hogy a legrosszabbul vezetett katonai szervezet a szövetségi rendszerben a magyar, és néhol az ország NATO-ból való kizárása is felmerült.

A könyv ugyancsak kritikával illeti a magyar védelmi költségvetés átláthatatlanságát és az ebből is fakadó védelmi tervezést, amelyekre több magyar kutató és a témában jártas szakértő is tudna számos elrettentő példával szolgálni.

Itt érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy bár a könyv a szovjet, totalitárius katonai kultúrára vezeti vissza a térség jelenlegi védelmi szervezeti problémáit, ezek ugyanígy visszavezethetők prózaibb okokra is, és sok jelenségért a poroszos, tekintélyelvű oktatási rendszer is felelőssé tehető. Ennek egyfajta leképeződése is lehet a térség védelmi intézményrendszereiben tapasztalható nagyon erős szabálykövetés, nem innovatív hozzáállás és centralizált döntéshozatal, nem beszélve arról a szervezeti kultúráról, amelyben az alacsony hibatűrés miatt az inkompetenciát az információk elzárásával próbálják palástolni.

Az oktatással kapcsolatban a nemzeti szintű katonai képzésről Young megjegyzi: a rendszerváltás utáni magyar katonai felsőoktatás – több egykori Varsói Szerződésben részt vevő állammal együtt – annyira szerény és elhanyagolt volt, hogy egyáltalán nem találta meglepőnek a NATO-alapelvek hiányos átvételét – a szakképzett, nemzetközi szinten is elismert oktatók alacsony számáról már nem is beszélve.

Kritika éri a térséget a modernizáció elmaradása, illetve akadozása miatt is, amellyel összefüggésben mindenképp figyelemre méltó tény, hogy harminc évvel a közép- és kelet-európai államok rendszerváltása után és húsz évvel több volt Varsói Szerződésben részt

vevő tagállam NATO-csatlakozása után még mindig jelentős azon országok száma, amelyek szovjet fegyverrendszerekkel rendelkeznek, és/vagy dacára az államány részbeni kicserélődésének, továbbra is erős az örökölt normák lenyomata az intézményrendszeren. E tekintetben ugyanakkor fontos látni, hogy más országokhoz hasonlóan *jelenleg Magyarország is sokat tesz a honvédség modernizációjáért*, és az utóbbi időben jelentős bejelentések születtek új fegyverrendszerek vásárlásáról, valamint a magyar hadiipar újjáélesztéséről.

A szerző a kritikai észrevételek mellett megoldásokat is javasol. Ezek közül figyelemre méltó a nyugati döntéshozók és katonai vezetők ostorozása: változtassanak a térséghez való viszonyulásokon; fejezzék be, hogy a fejüket a homokba dugják; és fordítsanak több energiát a posztkommunista országok katonai intézményrendszerének megértésére. Emellett leszögezi, hogy a térségben tapasztalható kritikai gondolkodásmód hiánya miatt a képzési rendszernek is meg kell újulnia, és ezáltal képesnek kell lennie felkészíteni a 21. századra a jelen és jövő katonai vezetőit.

A könyv provokatív – éppen ezért különösen ajánlott katonai és politikai döntéshozók számára. Emellett azok számára is érdekes olvasmány, akik szeretnék beleásni magukat a posztkommunista átmenet külső szemlélő általi elemzésébe, vagy többet akarnak tudni a térség rendszerváltásának a védelmi intézményrendszeren hagyott lenyomatáról. Sőt, ezzel összefüggésben még a menedzsment iránt érdeklődők számára is élménydús szakmai anyag, hiszen a társadalmi és szervezeti kultúra mély és alapos elemzése után, a könyv végére a hazai olvasó is megtudhatja, hogy a védelmi intézményrendszerben még mindig „toljuk-e, ami szögletes és visszük-e, ami kerek”.

Thomas-Durell Young: Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions. The Mirage of Military Modernity. Bloomsbury, London–New York, 2017, 312 oldal.